

KS. STANISŁAW KOCZWARA

DYSKUSJA WOKÓŁ ISTNIENIA DRUGIEJ METROPOLII W POLSCE PIERWOTNEJ W UJĘCIU WYBITNYCH POLSKICH HISTORYKÓW XX STULECIA

Istnienie w Polsce wczesnopiastowskiej drugiej – obok gnieźnieńskiej – metropolii ma swe oparcie w przekazie Galla Anonima z jego *Kroniki*. Znajdujemy tam następujący fragment: „Igitur rex Boleslaus erga divinum cultum in ecclesiis construendis et episcopatus ordinandis, beneficiisque conferendis ita devotissimus existebat, quod suo tempore Polonia duos metropolitanos cum suis suffraganeis continebat” Ta wzmianka Galla Anonima wzbudziła zainteresowanie wielu polskich uczonych, którzy w ciągu minionego stulecia podjęli liczne próby wyjaśnienia tej prawdziwej zagadki naszych dziejów. Niech to ukazanie stanowiska kilku wybitnych polskich uczonych, wśród których byli i wykładowcy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, będzie skromnym wkładem w uczczenie Osoby Pani Profesor Grażyny Karolewicz, której zasług w ukazywaniu wybitnych postaci polskiej nauki nie sposób przecenić.

Jednym z pierwszych polskich historyków, którzy podjęli próbę wyjaśnienia przekazu Galla Anonima, był Władysław Abraham¹ Przyjmując, że przekaz jest autentyczny, wysunął on hipotezę, iż powstanie drugiej metropolii w czasach Bolesława Chrobrego należy wiązać z osobą św. Brunona z Kwerfurtu. Ten wielki przyjaciel polskiego władcy w kilka lat po zjeździe gnieźnieńskim zyskał aprobatę papieża Sylwestra dla nawracania na chrześcijań-

Ks. dr STANISŁAW KOCZWARA – adiunkt Katedry Historii Kościoła w Starożytności Chrześcijańskiej Instytutu Historii Kościoła KUL; adres do korespondencji: ul. Droga Męczenników Majdanka 27, 20-325 Lublin.

¹ Zob. W A b r a h a m, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, Lwów 1893; Poznań 1962³

stwo pogan w Europie Wschodniej i Północnej. Abraham przyjmuje, że Brunon został w 1004 r. wyświęcony na arcybiskupa i w Polsce znalazł stałą bazę do swej misyjnej działalności, co z kolei dało możliwość powstania nowej metropolii o charakterze misyjnym². Na początku lat dwudziestych minionego stulecia raz jeszcze podjął Abraham omawiany problem. W polemice ze znakomitym niemieckim badaczem, Paulem Kehrem, który przekaz Galla Anonima uznał za fałszywy³, zmodyfikował swą hipotezę, uważając, że przekaz z *Kroniki* może stanowić echo projektów związanych z wyznaczeniem nowej roli biskupowi Ungerowi przez utworzenie drugiej metropolii. Dopiero potem można połączyć go z działalnością św. Brunona z Kwerfurtu⁴. Zdaniem Abrahama polski kronikarz opisuje stan rzeczy, jaki nastąpił w Kościele polskim po r. 1000; ponieważ poza metropolią gnieźnieńską znalazło się biskupstwo poznańskie, konieczną rzeczą było utworzenie z niego nowej metropolii.

Następnym autorem, który zajął się omawianym tu problemem, był znakomity historyk Stanisław Kętrzyński⁵. W zasadzie zgadzał się on z wywodami Władysława Abrahama. Dodał do nich jeszcze sugestie wynikłe z analizy zapisu „Rocznika Kapitulnego Krakowskiego”, informującego o śmierci w latach 1027-1028 trzech arcybiskupów w Polsce⁶. Zdaniem Kętrzyńskiego r. 1027 informuje o zmianie na stolicy arcybiskupiej w Gnieźnie, zaś r. 1028 jest datą śmierci arcybiskupa owej drugiej domniemanej metropolii. A zatem zapis rocznika należy tłumaczyć następująco: „1027. Ypolitus arhiepiscopus (sc. Gneznensis) obiit. Bossuta successit. 1028. Stephanus arhiepiscopus (sc. alterius metropolitanae provinciae) obiit”⁷. Istnienia drugiej metropolii dopatrywał się na wschodzie ówczesnej Polski, traktując późniejszy archidiaconat czerski jako jej pozostałości. Jej arcybiskupem miał być Stefan, którego należałoby identyfikować – zdaniem autora – z eremitą Stefanem, znanym z *Żywota pięciu braci*⁸. Do niej zapewne należał św. Brunon z Kwerfurtu jako

² Tamże, s. 138.

³ P. K e h r, *Das Erstbistum Magdeburg und die erste organization der christlichen Kirche in Polen*, Berlin 1920.

⁴ W. A b r a h a m, *Gniezno i Magdeburg*, Kraków 1921, s. 21.

⁵ *Kilka uwag o opacie Astryku-Anastazym. (Dodatek). O dwu metropoliach w Polsce za Bolesława Chrobrego*, „Przegląd Historyczny”, 1(1905), s. 178-183.

⁶ *Monumenta Poloniae historica* (dalej: MPH), wyd. A. Bielowski, t. 2, s. 794: „1027. Ypolitus archiepiscopus obiit. Bossuta successit. 1028. Stephanus archiepiscopus obiit”.

⁷ K ę t r z y ń s k i, dz. cyt., s. 182-183.

⁸ *Vita quinque fratrum*, MPH, t. 6, s. 419.

biskup, gdyż metropolia owa miała za główny cel misje wśród Prusów i Jadźwingów⁹ Ustaleniem dokładnego miejsca owej drugiej metropolii zajął się Kętrzyński kilkadziesiąt lat później w dziele zatytułowanym *O zaginionej metropolii w czasach Bolesława Chrobrego*¹⁰, mówiąc z prostotą, iż „leżała ona tam, gdzie nie było prowincji kościelnej gnieźnieńskiej”¹¹. Wyznaczył jej tereny „Kujaw z ziemią chełmińską, Mazowsze, Łęczycę z Sieradzem, Sandomierz z Wiślicą, a nawet od roku 1018 ruskie nabytki z Przemyślem”¹². Sandomierz jako najważniejszy po Krakowie ośrodek w państwie Bolesława Chrobrego stał się – zdaniem Kętrzyńskiego – stolicą metropolii¹³

Polemikę z tymi tezami podjął inny znakomity polski historyk – ks. Józef Umiński¹⁴ Zakwestionował on uznanie osoby św. Brunona za metropolitę owej prowincji obejmującej wschodnie tereny Polski ze stolicą w Sandomierzu. Twierdząc, iż w czasach wczesnopiastowskich nie było potrzeby zakładania dwóch prowincji kościelnych odrębnych terenowo oraz że Kościół bardzo ostrożnie powoływał do życia nowe metropolie, odniósł istnienie takiej w Polsce do metropolii słowiańskiej z siedzibą w Krakowie¹⁵ Analizując zapisę ze wspomnianego „Rocznika Krakowskiego”, mówiącej o śmierci trzech arcybiskupów, tłumaczy ją w ten sposób, że wspomniany pod r. 1028 Stefan był arcybiskupem gnieźnieńskim obrządku łacińskiego, zaś Hipolit i Bożęta byli arcybiskupami słowiańskimi. A zatem konkluzja autora jest taka, iż w latach 1027-1028 Polska miała w swych granicach oprócz łacińskiej jednocześnie metropolię słowiańską. Kres jej istnieniu położyła reakcja pogańska, a Kazimierz Odnowiciel nie dokonał jej wskrzeszenia¹⁶

Tezę o metropolii słowiańskiej związanej z działalnością św. Metodego podjęli piszący na emigracji znawcy dziejów Polski piastowskiej H. Paszkie-

⁹ Kętrzyński, dz. cyt, s. 183. Por. S. Zakrzewski, *Bolesław Chrobry Wielki*, Lwów 1925, gdzie autor zgadza się z hipotezami zarówno W. Abrahama, jak i S. Kętrzyńskiego (s. 145-146).

¹⁰ Przedruk w: S. Kętrzyński, *Polska X-XI wieku*, Warszawa 1961, s. 291-351.

¹¹ Tamże, s. 301.

¹² Tamże, s. 309-310.

¹³ Tamże, s. 313.

¹⁴ J. Umiński, *Obrządek słowiański w Polsce IX-XI wieku i zagadnienie drugiej metropolii polskiej w czasach Bolesława Chrobrego*, „Roczniki Humanistyczne” (Lublin), 1957, t. 4, s. 1-44.

¹⁵ Tamże, s. 36.

¹⁶ Tamże, s. 38-41.

wicz¹⁷ i K. Lanckorońska¹⁸. W swoich wywodach nawiązali do tez przedstawionych na przełomie XIX i XX stulecia przez Maksymiliana Gumpłowicza, gorącego zwolennika istnienia obrządku słowiańskiego w Polsce¹⁹. Ponieważ hipotezy wspomnianych autorów dotyczące istnienia obrządku związanego z misją św. Braci z Sołunia zostały dość szczegółowo przedstawione przy innej okazji²⁰, zajmiemy się tylko ich końcowymi wnioskami o istnieniu w Polsce drugiej metropolii, i to słowiańskiej. Według Paszkiewicza miała ona powstać w związku z założeniem 992 r. we Włodzimierzu Wołyńskim biskupstwa ruskiego. Ponieważ zagrażało to żywotnym interesom Polski, a więc w latach końcowych pierwszego stulecia doszło do jej powstania. Obejmować ona miała ziemię sandomierską, przemyską, halicką, lubelską, mazowiecką, a stolica arcybiskupa mieściła się w Sandomierzu. Upaść miała przy zajęciu przez Włodzimierza Wielkiego Grodów Czerwieńskich i splądrowaniu Sandomierza w r. 1031²¹.

Z kolei K. Lanckorońska powstanie drugiej metropolii w Polsce wiązała z działalnością św. Metodego. Jej zdaniem południowa Polska leżała w zasięgu jurysdykcji kościelnej św. Patrona Europy, a po jego śmierci uczeń i następca, Gorazd, przeniósł stolicę metropolii do Krakowa w 898 r.²² Podlegały jej jako sufraganie: Wiślica, Czersk, Sandomierz, Łęczyca, Zawichost. Zaniknąć ta metropolia miała – zdaniem K. Lanckorońskiej – ostatecznie za panowania Władysława Hermana²³.

Omawiany problem stanowił przedmiot zainteresowania jeszcze wielu innych polskich wybitnych badaczy epoki wczesnopiastowskiej, ale czynili to

¹⁷ H. P a s z k i e w i c z, *The Origin of Russia*, London 1954.

¹⁸ K. L a n c k o r o Ń s k a, *Le vestigia del rito Cirillo-Methodiano in Polonia*, „Antemurale”, 1(1954), s. 13-29.

¹⁹ Zob. M. G u m p l o w i c z, *Zur Geschichte Polens im Mittelalter*, Innsbruck 1988, *O zaginionych rocznikach z XI wieku*, Kraków 1901, *Początki biskupstwa krakowskiego*, Warszawa 1908.

²⁰ Zob. S. K o c z w a r a, *Il dibattito al tema di rito slavo in Polonia, nella letteratura polacca nel periodo tra le due guerre*, „Vox Patrum”, 36-37 (1999), s. 465-476. Przebieg dyskusji w nauce polskiej przełomu XIX i XX w. na temat obrządku słowiańskiego w Polsce wczesnośredniowiecznej zob. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (Lublin), 73(2000), s. 255-275; t e n ż e, *Misja św. Cyryla i Metodego w Polsce pierwotnej w świetle badań zwolenników jej istnienia i oddziaływania*, „Roczniki Teologiczne”, 48(2001), z. 4, s. 53-66.

²¹ P a s z k i e w i c z, dz. cyt., s. 90.

²² L a n c k o r o Ń s k a, dz. cyt., s. 28, zob. t a ż, *Studies on the Roman-Slavonic Rite*, Rome 1961, s. 63.

²³ T a ż, *Le vestigia*, s. 57. Zob. t a ż, *W sprawie sporu między Bolesławem Śmiałym a św. Stanisławem*, „Teki Historyczne” (Londyn), 9(1958), s. 1-15.

zazwyczaj na marginesie innych poruszanych kwestii²⁴ Dopiero znakomity polski mediewista G. Labuda zajął się obszernym przedstawieniem tego problemu. W artykule zatytułowanym *Zagadka drugiej metropolii w Polsce za czasów Bolesława Chrobrego*²⁵ poddał gruntownej analizie zarówno zapis z *Kroniki* Galla Anonima, jak i zaprezentowane wyżej wywody uczonych polskich. Oceniając naukowe konstrukcje dotyczące metropolii wybitnych znawców zagadnienia, zwłaszcza S. Kętrzyńskiego – opowiadającego się za łacińską metropolią w Sandomierzu, i ks. J. Umińskiego, który widział ją jako słowiańską z siedzibą w Krakowie – autor stwierdza, iż nie wytrzymały one krytyki²⁶ Należy zatem podjąć, zdaniem Labudy, myśl W. Abrahama o projekcie utworzenia nowej metropolii – poznańskiej, na której czele miał stać biskup Unger²⁷ Przywołując wzmiankę Anonima, iż „Polonia duos metropolitano cum suis sufraganeis continebat”, i uznając, że nie pozostawia ona najmniejszej wątpliwości co do istnienia w Polsce drugiego metropolity, tekst bowiem wyraźnie mówi o takim dostojniku kościelnym w Polsce, który już faktycznie był metropolitą, odrzucił autor hipotezę Abrahama, zakładającą tylko ewentualność występowania takiego dostojnika²⁸ Nie mógł być nim św. Brunon z Kwerfurtu, gdyż był on tylko biskupem misyjnym (*episcopus gentium*) z prawem noszenia paliusza, a zatem zagadka wymaga innego rozwiązania²⁹ Rozwijając przesłanki W. Abrahama o biskupie Ungerze, Labuda stwierdza, że w r. 1004-1005 rządcą poznańskiej diecezji poddał się pod obediencję metropolii magdeburskiej³⁰. Wskazuje na to *Żywot pięciu braci*, napisany przez św. Brunona z Kwerfurtu, gdzie jest mowa o pojmaniu przez Niemców eremity podróżującego do Rzymu, a wraz z nim i biskupa

²⁴ Dla przykładu: T. S i l n i c k i, *Początki organizacji Kościoła w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*, [w:] *Początki Państwa Polskiego*, t. 1, Poznań 1962, s. 319-361; H. Ł o w m i a ń s k i, *Początki Polski*, t. 4, Warszawa 1970.

²⁵ „Nasza Przeszłość”, 62(1984), s. 7-25.

²⁶ Tamże, s. 10-14.

²⁷ Tamże, s. 14.

²⁸ Tamże, s. 15.

²⁹ Autor obalił twierdzenie, że św. Brunon z Kwerfurtu miał tytuł arcybiskupa. Tekst przypisujący świętemu taką godność pochodzi z *Żywota św. Romualda* i powstał około 1042 r. Współczesne Brunonowi źródła nazywają go tylko biskupem, który otrzymał od papieża Sylwestra zgodę na prowadzenie misji wśród pogan wraz z paliuszem. Papież nie wyświęcił go na arcybiskupa, co więcej, po sakrę biskupią wysłał go do Merseburga. Tam Brunon otrzymał ją w 1004 r. (s. 16-19). Por. S. K ę t r z y ń s k i, *O paliuszu biskupów polskich XI wieku*, Kraków 1902.

³⁰ L a b u d a, dz. cyt., s. 20.

Ungera³¹ Konieczność przyjęcia zwierzchnictwa magdeburgskiego przez biskupa Ungera potwierdza też Thietmar, który mówiąc o jego śmierci w 1012 r., nazwał go sufraganem arcybiskupa Taginona (1004-1012)³². Taką właśnie sytuację miał na myśli Gall Anonim, gdy mówił o dwóch metropoliach za czasów Bolesława Chrobrego. Stan taki, mimo zabiegów arcybiskupa magdeburgskiego o utrwalenie go przez papieża, ustał po śmierci biskupa Ungera, prawdopodobnie na skutek oporu Bolesława Chrobrego. Król nie godził się na taką zależność kościelno-prawną w swoim państwie³³.

Podsumowując interesujący problem, Labuda stwierdza, iż Gall Anonim pisząc o istnieniu w Polsce drugiej metropolii, czerpał z jakiegoś wcześniejszego źródła. Zdaniem autora mógł napisać o tym ktoś, kto nie bał się powiedzieć, że biskup poznański Unger był podporządkowany metropolicie Taginonowi z Magdeburga, a to dlatego, że to wcale nie przynosiło ujmy Bolesławowi Chrobremu, ale przeciwnie, przysparzało mu sławy. Kimś takim mógł być prawdopodobnie św. Brunon z Kwerfurtu, wielki zwolennik porozumienia między władcami Niemiec i Polski³⁴.

Tak oto przedstawiałaby się sprawa istnienia drugiej metropolii w Polsce pierwotnej, nad której rozwiązaniem głowiło się liczne grono polskich uczonych minionego stulecia.

A DISCUSSION AROUND THE EXISTENCE OF THE SECOND METROPOLY
IN THE PRIMITIVE POLAND
ACCORDING TO THE EMINENT POLISH HISTORIANS
OF THE TWENTIETH CENTURY

S u m m a r y

The paper entitled *A Discussion Around the Existence of the Second Metropoly in the Primitive Poland According to the Eminent Polish Historians of the Twentieth Century* is dedicated to Prof. Grażyna Karolewicz. It is an attempt to show the positions of several eminent Polish historians, as regards the mystery of the existence, aside to Gniezno, of a second metro-

³¹ Tamże.

³² *Thietmari Chronicon*, lib. VI, cap. 65, ed. U. Z. Jedlicki, Poznań 1953, s. 407.

³³ L a b u d a, dz. cyt., s. 22.

³⁴ Tamże, s. 23-24.

poly in Poland in the times of the early Piast dynasty. The paper depicts reconstructions and hypotheses of such scholars as: W. Abraham, S. Kętrzyński, Rev. J. Umiński, H. Paszkiewicz, K. Lanckorońska, and G. Labuda. They have made it possible to turn our attention to an excerpt from the *Chronicle* by Gall Anonymous, the part that says about the second metropolitan bishop in the times of Bolesław Chrobry, and understand it as a text written in the spirit of praising the magnitude and excellence of Poland.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: druga metropolia w Polsce pierwotnej.

Key words: the second metropolity in the primitive Poland.